

Beata Jeglińska

Instytut Słowiańszczyzny Wschodniej UWM w Olsztynie

O KIEROWANIU SAMODZIELNĄ PRACĄ STUDENTÓW FILOLOGII ROSYJSKIEJ Z TEKSTEM LITERACKIM

Problem wykorzystania tekstu literackiego w nauczaniu/uczeniu się języka obcego nie bez powodu od wielu lat pozostaje w kręgu zainteresowań glottodydaktyków. Zainteresowanie to jest w znacznej mierze związane z mnogością walorów, jakimi dysponują tego rodzaju teksty, a co za tym idzie, ich przydatnością w procesie dydaktycznym. Ostatnio, niestety, nie idzie ono w parze z poczynaniami autorów podręczników i skryptów, w których tekst literacki to coraz rzadszy gość.

Polscy glottodydaktycy – wymieńmy tu choćby nazwiska M. Olechnowicza¹ czy A. Kozłowskiego² w swych pracach skupili się głównie na zagadnieniach związanych z kryteriami doboru tekstów literackich, ich funkcjami i rolą w procesie nauczania/uczenia się języka obcego.

Badania rosyjskie podążyły w trzech kierunkach, a mianowicie: analizy lingwostylistycznej, lingworealioznawczej oraz lingwistycznej.

Studenci sięgając po tekst literacki napotykają z reguły na liczne trudności związane z jego odbiorem, które częstokroć uniemożliwiają prawidłową percepcję takiego tekstu. Stąd też zapewne pojawia się u nich skłonność do koncentrowania uwagi jedynie na fabule utworu, do prezentowania pasywnej, konsumpcyjnej postawy wobec czytanych treści. Starają się zrozumieć tekst identyfikując jedynie jego warstwę werbalną, nie zawsze mając tę świadomość, że tekst jest nie tylko swoistym nośnikiem informacji społeczno-kulturowych, lecz przede wszystkim ma na celu wywołanie u odbiorcy określonej reakcji na drodze oceny i interpretacji czytanego tekstu.

¹ M. Olechnowicz, *Научные основы адаптации текстов художественной литературы для обучения русскому языку поляков*, „Język Rosyjski” 1971, nr 4, s. 205–211.

² A. Kozłowski, *Literatura piękna w nauczaniu języków obcych*, Warszawa 1991.

Jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy jest, naszym zdaniem, **brak kompleksowego systemu ćwiczeń przystosowanego do obecnych realiów**, systemu, który pozwoliłby nie tylko na wykorzystanie wszystkich walorów tekstu literackiego, lecz również zniwelował wszelkie trudności i bariery, jakie napotyka na swej drodze student sięgając po literaturę piękną.

Wspomniane trudności w dużej mierze zdają się być wynikiem wszechobecnej wśród współczesnej młodzieży awersji do literatury – wyrosły nam pokolenia multimedialne, które książkę uważają za przeżytek. Trudności te to, niestety, również efekt nieustannie obniżającego się poziomu przygotowania językowego kandydatów na studentów rusycystyki. Obowiązujące dziś programy nauczania języka rosyjskiego dla szkół podstawowych i średnich praktycznie nie przewidują w toku kształcenia językowego pracy z tekstem literackim. Występuje on w nich jedynie jako materiał do wykorzystania fakultatywnego. Szkoła nie przygotowuje zatem swoich absolwentów do czytania literatury w oryginale. Nasi studenci praktycznie stykają się więc z nim po raz pierwszy dopiero na studiach, gdzie trafiają raczej z rozwiniętą techniką niż z umiejętnością czytania.

Nie bez znaczenia jest tu także skromna wiedza ogólna studentów, brak znajomości realiów, dotyczących tak tekstu i okoliczności jego powstania, jak i osoby autora. Z taką bolączką boryka się zapewne w chwili obecnej większość ośrodków akademickich prowadzących studia rusycystyczne.

Szczególnej wagi i znaczenia nabiera zatem wdrożenie studentów do samodzielnej pracy nad doskonaleniem znajomości języka. Zakładając, że filologów powinna charakteryzować naturalna potrzeba obcowania ze słowem drukowanym, literaturą, doskonalenie to może odbywać się w toku indywidualnej pracy z tekstem literackim. W związku z powyższym przed wykładowcą stoi zadanie pokierowania tą formą pracy i wskazania środków rekompensujących brak nauczyciela. Nie może on, niestety, zdać się w tym względzie na istniejące już skrypty i antologie przeznaczone dla studentów filologii rosyjskiej wydawane na przestrzeni ostatnich trzydziestu lat. Już ich pobieżna analiza wykazuje, że obudowa dydaktyczna tekstów w nich zawartych jest nader skromna i nie wyczerpuje wszystkich możliwości, jakie stwarza tekst literacki. Skrypty takie oprócz tekstu zawierają na ogół ćwiczenia leksykalne, stylistyczne, niekiedy również fonetyczne. Są to jednak najczęściej stereotypowe zadania ukierunkowane na reprodukcję treści tekstu, ćwiczenia kształtujące odtwórcze umiejętności językowe. Brakuje tu natomiast zadań wskazujących drogi odtwarzania autorskiego widzenia świata, ćwiczeń ułatwiających odszukanie przesłania, idei, jaką autor pragnął przekazać czytelnikowi za pośrednictwem stworzonego przez siebie dzieła. Sporadycznie pojawiają się zadania wymagające od studentów odrobiny kreatywności, prezentacji własnych przemyśleń – a to przecież do nich skłaniać ma obcowanie z literaturą piękną³.

³ Jeden z nielicznych wyjątków stanowi skrypt T. Cwejman, W. Torzeckiej, *Teksty literackie do praktycznej nauki języka rosyjskiego*, Warszawa 1975, który oprócz semantyzacji nowej leksyki, ćwiczeń leksykalnych i stylistycznych, uwzględnił też tematy wypracowań.

Odrębny problem stanowi dobór tekstów zamieszczonych w takich skryptach. Większość tych podręczników powstała w latach 70., gdy o wyborze takiego a nie innego tekstu nie zawsze decydowała jego wartość artystyczna. W rezultacie wiele spośród tego rodzaju skryptów stoi nie wykorzystanych na półkach bibliotek.

Spotkać możemy także publikacje pozbawione jakiegokolwiek komentarza, czy też ćwiczeń opartych na przeczytany tekście. Jako przykład mogą tu posłużyć podręczniki autorek A. Machalskiej i O. Piotrowskiej⁴ czy też W. Grzybowskiej i Z. Pawlikowskiej⁵. Ten ostatni przeznaczony jest do samodzielnej pracy pod kierunkiem wykładowcy, brak w nim jednak jakichkolwiek wskazówek czy też sugestii odnośnie form pracy z zamieszczonymi tam tekstami. Autorki ograniczyły się więc jedynie do dokonania wyboru tekstów.

Takie właśnie podejście nie sprzyja formowaniu się czytelnika – filologa, który **chce i umie** czytać literaturę w oryginale, a trzeba pamiętać, że doczekaliśmy czasów, gdy studenta trzeba nie tylko zachęcić do czytania, ale też nauczyć, jak to efektywnie robić.

Aby osiągnąć ten cel wykładowca powinien dążyć do wykształcenia u studenta **nawyku** pracy z tekstem poprzez odpowiednie pokierowanie jego samodzielną pracą, przez wskazanie drogi, którą należy podążać, aby zrozumieć, co się czyta. Tę właśnie drogę mogłaby stanowić analiza tekstu literackiego, wstępnie przeprowadzona w ramach zajęć pod kierunkiem wykładowcy. Student powinien uświadomić sobie, że tekst literacki stanowi nie tylko swoisty „nośnik informacji”, lecz jest przede wszystkim ukierunkowany na wywołanie u czytelnika określonej reakcji. Mamy nadzieję, że taka właśnie analiza wskaże studentowi, co powinna obejmować i jak może wyglądać praca z tekstem literackim, a tym samym wdroży go i zachęci do samodzielnych działań w tym kierunku.

Z tego powodu pragniemy przedstawić trójczłonowy system ćwiczeń przeprowadzanych w oparciu o teksty literackie, system obejmujący: ćwiczenia przedtekstowe, tekstowe oraz posttekstowe.

Ćwiczenia przedtekstowe mają na celu przezwyciężenie przez studenta wszelkich możliwych trudności realioznawczych i językowych oraz ukierunkowanie procesu czytania. W tym celu studenci zapoznają się z biografią i twórczością autora, tłem historycznym tekstu oraz okolicznościami jego powstania. Powyższe informacje mogą być samodzielnie przygotowane przez studentów bądź przedstawione przez wykładowcę w postaci minitekstu. Ten etap przewiduje również objaśnianie i pracę z nową leksyką. Poniżej przedstawiamy tego rodzaju ćwiczenia, które można przytoczyć bez powoływania się na konkretny materiał językowy zawarty w tekście.

⁴ A. Machalska, O. Piotrowska, *Teksty literackie do praktycznej nauki języka rosyjskiego*, Warszawa 1970.

⁵ W. Grzybowska, Z. Pawlikowska, *Wybór tekstów literackich do praktycznej nauki języka rosyjskiego*, 1973.

By propozycje ćwiczeń mogły dotrzeć nie tylko do rusycystów, lecz również szerszego kręgu odbiorców, polecenia podajemy w języku polskim.

- Sprawdź, czy znasz znaczenie słów, które pojawią się w tekście. (Wykaz słów przygotowuje wykładowca).
- Sprawdź w słowniku znaczenie słów z poniższej listy. (Lista zawiera nowe słownictwo, z którym czytelnik może mieć trudności).
- Przeczytaj zaznaczony fragment i postaraj się go zrozumieć nie zwracając uwagi na nieznanne słowa.
- Przeczytaj tytuł i powiedz, o czym, twoim zdaniem, będzie mowa w danym tekście.
- Zapoznaj się z nowymi słowami zawartymi w tekście. Nie czytając tekstu na ich podstawie powiedz, czego może dotyczyć tekst.
- Zapoznaj się z tytułem i pierwszym akapitem tekstu. Na podstawie zdobytych informacji domyśl się, jak rozwinie się akcja.
- Przeczytaj pierwszy i ostatni akapit tekstu. Spróbuj przewidzieć wydarzenia zawarte między nimi.
- Zapoznaj się z ostatnim akapitem tekstu. Jakie wydarzenia mogły go poprzedzać?
- Przeczytaj tekst do wskazanego miejsca. Jak twoim zdaniem mogła zakończyć się ta historia?
- Zapoznaj się z zaznaczonymi przez wykładowcę fragmentami tekstu. Opowiedz, jakie, twoim zdaniem, zdarzenia opisuje tekst. Po zapoznaniu się z całością powiedz, czy – i w jakim stopniu twoje przypuszczenia sprawdziły się.
- Przeczytaj rozsypankę, na którą składają się poszczególne akapity (fragmenty) tekstu. Zastanów się, w jakiej kolejności je ułożyć, by stworzyły logiczną całość.

W ramach ćwiczeń tekstowych (przedkomunikacyjnych) dokonuje się m. in. sprawdzenie (w ramach pracy samodzielnej – autokontrola) stopnia zrozumienia tekstu. Ćwiczenia tej grupy polegają na pracy z tekstem, która ma prowadzić do rozwijania świadomości jego organizacji, wskazywać momenty pozwalające zrekonstruować autorskie widzenie świata.

Godny uwagi zdaje się tu być system, który zaproponowała I. Zimnaja⁶ opierający się na wyznaczonych przez psychologów 4 stopniach zrozumienia tego:

- 1) o czym się mówi,
- 2) co się mówi,
- 3) jak się mówi,
- 4) po co się mówi.

System taki w dużej mierze implikuje charakter ćwiczeń, gdzie oprócz standardowych odpowiedzi na pytania mogą pojawić się np. ćwiczenia stylistyczne dotyczące użytych środków językowych.

⁶ И.А. Зимняя, *Понимание как результат рецептивных видов речевой деятельности*. В: *Психология и методика обучения чтению на иностранном языке*. Сборник научных трудов МГПИИЯ им. Тореца, Москва, выпуск 130, с. 3–12.

- Znajdź i podkreśl słowa, konstrukcje, których tłumaczenie znajduje się pod tekstem.
- Wskaż akapit, w którym zawarta jest następująca myśl ...
- Wśród poniższych zdań zaznacz te, które są zgodne z treścią przeczytanego tekstu.
- Umieszczone poniżej zdania z tekstu ułóż w logicznej kolejności.
- Odpowiedz na pytania dotyczące tekstu.
- Poniższy plan zawiera nieścisłości. Znajdź je i popraw plan.
- Z zaproponowanych tytułów wybierz ten, który według ciebie jest najbardziej zgodny z treścią tekstu.
- Znajdź w tekście zdania, które bezpośrednio nawiązują do tytułu.
- Sprawdź, czy w tekście powtarzają się słowa zawarte w jego tytule. Jeśli tak, to ile razy i w jakim miejscu?
- Zastanów się, jaka zależność istnieje między treścią tekstu a jego tytułem?
- Podziel tekst na części i nadaj im tytuły.
- Przy pomocy jakich środków językowych autor opisuje ...
- Wskaż co najmniej dwa problemy poruszone przez autora.
- Znajdź w tekście te miejsca, które zawierają: a) główną myśl, b) informacje uzupełniające, c) podtekst.
- Odszukaj miejsca, w których autor dokonuje oceny bohatera (wydarzenia).
- * Znajdź w tekście argumenty potwierdzające ...
- * Wskaż zdania charakteryzujące ...
- Opowiedz jeden z wątków zawartych w przeczytanym tekście.
- Wcielcie się w postaci bohaterów i zrekonstruujcie przeprowadzoną przez nich rozmowę.

Trzecia, ostatnia grupa ćwiczeń, to zadania posttekstowe, typowo komunikacyjne, sprowadzające się do pracy w oparciu o tekst, rozwijające na jego podstawie różne rodzaje kompetencji. Podstawę ćwiczeń w tej grupie stanowi dyskurs oparty o ideę przewodnią tekstu, dyskurs związany z uniwersalnymi wartościami, jakie powinny być bliskie każdemu czytelnikowi. Tak więc znajdują się tu m.in. ćwiczenia typu problemowego, pobudzające do refleksji, przemyśleń, mające skłonić studenta do zastanowienia się, jakie przesłanie niesie tekst. Dzięki funkcji estetycznej tekstu literackiego zadania takie stwarzają możliwość przeprowadzenia konwersacji czy wręcz dyskusji.

- Wyjaśnij własnymi słowami główną myśl tekstu.
- Wcielcie się w bohaterów tekstu. Jak inaczej mogłaby wyglądać rozmowa między nimi?
- Co twoim zdaniem autor zamierzał przekazać czytelnikowi?
- Jak autor charakteryzuje głównych bohaterów? Jaka jest twoja opinia na ich temat?
- Porównaj autorską i własną ocenę wydarzeń i bohaterów.
- Z którymi z sądów autora nie zgadzasz się i dlaczego?
- Jak rozwinęłaby się akcja, gdyby ...

- Czy tekst porusza jakieś problemy, które są ci bliskie?
- Ułóż własne zakończenie tekstu.
- Oceńcie w grupie postępowanie głównych bohaterów.

Proponujemy, by wymienione ćwiczenia były najpierw przeprowadzane w ramach zajęć pod kierunkiem wykładowcy, co pozwoli studentom zapoznać się ze specyfiką zaproponowanego systemu. Na kolejnym etapie prowadzący może ograniczyć się do przygotowania dla studentów materiałów pomocniczych w postaci ćwiczeń przedtekstowych i tekstowych, w oparciu o które będą oni pracować z tekstem samodzielnie w domu. Do realizacji w ramach zajęć pozostaną jedynie ćwiczenia posttekstowe.

Jest to oczywiście jeden z możliwych wariantów pracy z tekstem literackim, w którym wykładowca kierując działaniami studentów wskazuje im drogę zwiększenia efektywności pracy z takim tekstem.

Mimo iż powyższe propozycje dotyczą zaawansowanego etapu nauczania języka obcego, naszym zdaniem nie przekreśla to możliwości wykorzystania niektórych ćwiczeń także na innych stopniach znajomości języka obcego.

Mamy nadzieję, że zaprezentowany system czyniąc tekst literacki bardziej zrozumiałym i przystępnym ułatwi studentom pracę z nim, co z kolei pozwoli odczuć satysfakcję i przyjemność z obcowania z literaturą, a tym samym umotywuje do częstszego, tym razem już samodzielnego sięgania po nią.